

Csakhogy ez sem egészen igaz! A jó irodalom mindig hámozhatatlan volt, a rövid *Oidipusz*-ról vagy a „hosszú” *Booddenbrook-ház*-ról nem lehet lehámozni semmit. Az „egyperceseket” is meg lehetne pakolni fölösleges ballaszttal. De nem hiszem, hogy dúsabb anyagból faragta őket szikárrá Örkény. Ilyennek születtek, a saját természetes formájukban. Ne próbáljuk a rövid novellákat hosszú regények kvintesszenciájának tekinteni.

Vannak a kötetben parabolák, példázatok, ötletek, és „szabályos” novellák. Mi bennük mégis a közös? Mert az tagadhatatlan, hogy valamennyi írás, a régebbiek is, a most „egypercesnek” kinevezettek is olyan homogén szervezetté válnak az összefoglaló cím alatt, mint egy Illyés-verseskönyv.

„Fontos, hogy a címekre ügyeljünk” — mondja Örkény. Megszívlelendő figyelemztetés. Vegyünk egy teljesen szabályos novellát! Hátborzongató, naturalista elbeszélés: a német őrmester percekig „ugratja” a munkaszolgálatost azzal, hogy agyonlövi. Ma, ragyogó békében, újra találkoznak Olaszországban. Az őrmester — német turista — egy éppen induló autóbuszra száll fel. A volt munkaszolgálatos hiába kiabál utána magyarul: senki sem érti, mit akar. Csupa súlyos dologról van szó az elbeszélésben: a fasizmus értelmetlen vad barbárságáról, az ember kiszolgáltatottságáról, s arról, hogy a világ tisztázatlanul gyúrte maga alá a múltat. A novella címe: *Tanuljunk idegen nyelveket!* Ez a buta reklámkliszzerű felirat és a zárómondat („Én azonban, sajnos, a magyaron kívül semmiféle más nyelven nem beszélek.”) más hangulatú, látszólag ide nem illő keretbe foglalja a történetet. A két

szereplő — az őrmester és a munkaszolgálatos — egyszerre egy reklám-sztori figurái lesznek. És a reklám-sztoriban a munkaszolgálatos jár rossz-szul: ő az, aki nem tud nyelveket, aki értelmetlenül handabandázik az előkelő szálloda kapujában, ő a „Használat előtt” figura, aki soványan és sápadtan áll a patika kirakatüvege mögött, mert nem fogyasztotta a mindenható csodapasztilát. Az olvasót különös hatások érik: a munkaszolgálatost — akivel természetes körülmények között azonosulnia kellene — egyszerre le-sajnálja, majd nem kineveti. Aztán hirtelen olyan szomorú lesz, olyan, de olyan szomorú, hogy elszorul a torka, és rémülten lapoz tovább, mert rájön, hogy ez a szegény munkaszolgálatos tényleg nevetséges, az ügye tényleg reménytelen. Hol van már az a rettenet, amit ő átélt? A világ túlhaladta, még egy becsületes felháborodásra sem telik. A miatta való indulatot is csak úgy lehet elviselni, ha reklámplakátot festünk mögéje.

Nem oldottuk meg az „egypercesek” rejtélyét. Még számos írást lehetne elemezni, parabolákat, ötleteket, példázatokat. De minek túlmagyarázni a jót! Mintha visszajutottunk volna oda, ahonnan elindultunk. A játékkal feloldott szabályszerűségről, a fura ötletek reflektorával közömbösítő kettős fénybe borított érzésekről és gondolatokról esett szó. Egy kis játék — néha csupán a cím és a tartalom disszonanciája — felold és közömbösít. Persze a túlhaladott helyett valami új tartalmat is ad. Különbözik nem volna értelme.

Igy volt ez már Heine, Morgenstern és Karinthy idejében is. (*Magvető Könyvkiadó 1968.*)

KÖSZEG FERENC

VÉSZI ENDRE: VENDÉG AZ ESKÜVŐN

Novellás köteteinek sorában ez az ötödik. Legutóbb — költői, regényírói munkásságának elismerését követően harmadízben — éppen elbeszélésekért, a *Darazsak támadása* című kötettel nyerte el a József Attila-díj kitüntetését az író. Sikeres színművészi tevékenységét pedig azért is említeni kell, mert a novellák gyakran célratörően egyszerű szerkesztése (mint korábban is: *A szégyen*, *Statisztika*) a dráma törvényeinek gyakorlati ismerőjére vall. Épp e többszólamúság, egy másik műnem hol inkább, hol kevésbé nyilvánvaló besugárzása adja novelláinak figyelmet felhívó

szokatlanságát egyrészt; másrészt maga a meglátott téma.

Vézi Endre elsősorban a munkássors, az egyszerű emberek életének ábrázolója (*Albérők*, *A konzervmester vasárnapja*). Hősei azonban nem széles körben ismert típusok, s csupa excentrikus történet szereplői. E szigorúan különös esetek művészi megformálásai mégis az általános érvényesség igényét viselik magukon. Megítélésük tekintetében is e szándék beváltása lehet mérvadó: mikor sikerült mélyebben, mikor halványabban megoldania e szinte túlonúl feszes írói vállalat?

A címadó elbeszélés, amely Zsolt főmérnök személyében egy korával keseredő ötvenes férfi sorsfordulóját, önző boldogságkeresése kis kudarcainak sorában a kikerülhetetlenül megvilágosodó igazít mutatja meg, kissé túlbonyolított írás. Zsolt főmérnök egy számára ismeretlen lakodalmass társaságba keveredve azzal igyekszik elűni a buta helyzet feszélyezettségét, hogy az új rokonságot lenéző, „jó káder” vidéki vállalatvezető örömapa múltját a saját szisztemája szerint építi újra, s közben a félreértések komikusan feszült légkörében valóban kiderül partnerének karrierista mivoltja. Az is kiderül viszont, hogy a titokzatos nyomozó — csak főmérnök. Mire mindketten alaposan elárának, mégis visszataszítóan jó cimborákká lesznek. A mintegy félszáz oldal más meglepő fordulatokban is bővelkedik, kezdve egy elmulasztott randevútól az erőszakosan kedves, nem azonosítható „katonapajtás” feltűnéséig, aki elcipel a mérnököt lányának esküvőjére. Noha a delírium tremens háttérként állított életrajzának ábrázolása némileg indokolja is, éppen az expozíció aránytalansága terheli torzzá a történetet, ez a részletező előkészítés gátolja, hogy az a motivált mondanivaló elmélyítésének szolgálatában szimbolikus magasságba emelkedjék.

A kielezeten különös történetek ugyanis, amint ezt a kötet sikeres novellái tanúsítják, csak akkor kapják meg az etikai hatáshoz szükséges dinamizmust, ha egyúttal a szimbólum erejével rendelkeznek. A *konzervmester vasárnapja* tömör megfogalmazásban köznapi tragédiát szélesít társadalmi méretűvé. Tipikusan olyan téma, amit nem érdemes megírni — kivéve, ha az író meg tud mutatni benne valami többletet: az életveszélyes ökonomizmust, az emocionális szegénység vibráló tragikumát, az önhibájából fölösleges embert. Az *Albérlok* Joós Lajosában ugyanez az elesett alkat hőssé válik azáltal, hogy képtelen kivetközni emberségéből. Itt figyelhetjük meg leginkább Vészi előnyös alkotói arculatát. Történeteit nagymértékben sűrítve, kibontakoztatja a jellemeket, takarékoskodik az epikával. Ragyogó atmoszférát teremt. Hősei a valóság veszélyei közt sodródódnak, s lélegzetviasszafojtva várjuk, elkerülhetik-e sorsuk végzetes csapdait.

Az *Érintetlen arc* és az *Időzített vilámcsapás* közéleti problémát boncol. Az első az érvényesülés receptjét, a második a feslett erkölcsi állapot, a megalkuvás és a fölfelé hajlongás viszolygató együttesét jeleníti meg. Az utóbbi Horváth bácsinak, a sofőrnek tiszta érzé-

kenységű jellemével húzza meg a „górék” romlottságának kontúrait. E novellák a *Tétova reggellel* együtt a hőskorát túlélt szocializmusról adnak kritikus körképet. A közösséggel szemben magatartás éles leleplezése mellett a humor átható eszközével is küzdenek az egyesek tudatában porosodó tekintélyelv, a meghunyászkodó magatartás ellen.

Az író intenzív társadalombírálatát egyúttal mértéktartóan körülhatárolt. Szimpátiája az egyszerű emberek pártjára ragadja. A *jústszagúak* problematikus megformáltságú humanizmusa mellett legbeszédesebb példája ennek a *Passzív állomány*. A kötet talán legkiemelkedőbb darabja a *Játék tizenhat hangra* alcímet viseli, bár néhány mondat beiktatásával korrekció elbeszélés lehetne belőle. A buszsofőr és a kerékpáros összecsapását — egy kerékpáros fiút az úttestről lerohanva elüt az utasokkal teli autóbusz — valóban egyetemes méretűvé bontakoztatja az író. A bizarr eset háttérben egyéni sorsok tragikumát húzódik. Az indítékok pszichikailag biztos feltételei rendkívül hitelessé avatja, mondanivalójában sokrétűvé teszi az írást.

Vészi alkotói módszerében nemcsak a szerkesztés lefojtott tömörsége, a nagy anyagot áthatoló, megláttató törekvés érvényesül — jólesően, modernné teszi plasztikus nyelvi anyaga, jelzőinek zsongó gazdagsága is. A jelzők belülről megvilágító képessége hozza emberi közelségbe hőseit, ami különös értéke a novelláknak, mégsem, vagy épp ezért nem árt megkockáztatni egy ellenvetést használatukkal kapcsolatban. Vészi prózájának vannak túlírt, túltúzdelt részei. Például a *szódásüveg* a tudat egyensúlyozó kontrolljában úgy tűnik, karcsúbb lesz, ha előtte a *zömök* jelző áll. (*Magvető Könyvkiadó 1968.*)

LOVRITY ENDRE